נושאים באגרות הראי"ה

חינוך

103 אגרות · כרכים א', ב', ג', ד'

הנושא בקצרה, הנושאים המרכזיים שבו ומה מלמדות האגרות,

ורשימת כל האגרות שבנושא עם תקציר קצר (גרסה מקוצרת, בלי נוסח האגרות)

igrot.shlomo-aviner.net

הנושא בקצרה

שאלת החינוך בארץ ישראל העסיקה את הרב קוק מימיו הראשונים ביפו. מצד אחד עמדו תלמודי התורה בדרך הישנה, שלא נתנו מענה לצורכי החיים החדשים. מצד שני עמדה הגימנסיה העברית (ראו בפרשת לימודי קודש וחול: "תחכמוני" והגימנסיה (תרס"ח-תרע"ד)) ביפו (הרצליה), שהעניקה חינוך לאומי בלי תורה ואמונה. הרב קוק חיפש דרך שלישית: בית ספר שמחבר תורה וחכמה, יראת שמים ואהבת הארץ.

את התקווה הזאת תלה הרב קוק בבית הספר 'תחכמוני' ביפו, ובתלמודי התורה במושבות. הרב קוק השקיע בהם שנים של מאבקים, מכתבים ותיקונים. ובכל זאת הרב קוק אינו שוכח ש"מקור החיים וההצלה הנצחית" נשאר בישיבות (כרך ב', אגרת תרמד), ושהחינוך לבדו אינו מספיק בלי סביבה שתתמוך בו (כרך ג', אגרת תתקל).

מצב החינוך בארץ

כרך א', אגרת צח: לחברי לשכת 'המזרחי' בארצות המערב: תשובה מפורטת לשאלון על מצב החינוך בארץ ישראל, הישן והחדש. בין השאר: אין עדיין מוסד של שומרי תורה לחינוך בנות.

"לדאבוננו עוד לא נמצא שום מוסד של שומרי תורה ומצות בדרך הישן שיסד בית למוד לנערות"

כרך ב', אגרת תנט: לרב בחוץ לארץ ששאל על הגימנסיה ביפו: התלמידים בה מחונכים בחינוך שלילי כלפי התורה, ולומדים תלמוד בלי קדושה.

"ב) שמעתי שלומדים שם תלמוד, אבל כמובן לא בדרך הממלא את הלב קדושה ואמונה"

כרך ב', אגרת שסג: לרב בחוץ לארץ שרוצה לשלוח את בנו לארץ: הגימנסיה עוקרת את שורש האמונה. 'תחכמוני' הוא הצמח היחיד שאפשר לתלות בו תקווה.

"אמנם ה"תחכמוני" זהו הצמח היחידי כעת שעינינו אליו נשואות"

'תחכמוני' – תורה וחכמה

'תחכמוני' יצא מתלמוד התורה 'אחוה', שנוסד ביפו בשנת תרס"ה (1905), וכעבור כשלוש שנים נקרא 'תחכמוני'. הרב קוק ליווה אותו מקרוב, נאבק על דמותו מול התומכים בגרמניה, ושלח לו הוראות לימוד.

כרך א', אגרת רמג: לוועד 'תחכמוני' ביפו: הרב קוק משבח את המייסדים, שבשעה ששומרי המצוות מתייאשים מבניהם, הם לוקחים את ניצוצות הטוב מכל הצדדים.

"לקחת ניצוצי הטוב מעברים שונים, ולספחם לבסיס היסודי של תורת חיים ואמונת אמן"

כרך ב', אגרת נוספות ח: קול קורא של מייסדי 'תחכמוני': שומרי התורה אינם שמים לב לצורכי החיים החדשים, והתחייה הלאומית צובעת דגל נכרי בצבע עברי. שתי הדרכים לא יובילו למטרה.

"שני הדרכים האלה יחד הכרנו שלא יובילו אותנו אל המטרה"

כרך א', אגרת קמז: ללשכת 'המזרחי המערבית: הרב קוק מציע לאחד את בית הספר שהם עומדים לייסד עם 'תחכמוני'.

כרך ב', אגרת תקצג: הצהרה על תיקון 'תחכמוני': יש להוסיף מחלקות עליונות, כדי שהתלמידים ימשיכו לישיבה, ולהקים גם בית ספר לבנות.

"ועם זה הננו מוכרחים להקים בית-ספר לבנות, ג"כ ע"פ יסודי הפרוגרמה שלנו"

גבולות הדרך החדשה

כרך ב', אגרת תרמד: להרב יעקב משה חרל"פ: מוסדות כמו 'תחכמוני' הם רק גדר בפני הכפירה. מקור החיים נשאר בישיבות, שמהן יקומו גדולי התורה.

"מקור החיים וההצלה הנצחית ישאר לעולם בבתים הגדולים, שמגדילים בהם אך תורה ויראת שמים"

כרך ב', אגרת תרמז: לגביר זליג פרסיץ: יש תנועה להקים 'גימנסיה ישראלית' דתית. הרב קוק אינו יכול לקחת בה חלק רשמי, כדי לא להתרחק מגדרם של הרבנים הראשונים.

"אי אפשר לי להתרחק יותר מדי מגבול רבנים ראשונים, שגדרו בעד ההשכלה הכללית ביחוד בא"י"

כרך ג', אגרת תתקל: להרב זאב יעבץ: החינוך הוא הפינה היסודית לבניין העתיד, אבל צריך סביבה שתתמוך בו. לכן צריך לזרוק נשמה בתנועה הלאומית.

"בתוך תוכה של התנועה הלאומית מוכרחת היא להיות נזרקת נשמה אדירה רבת אונים ממקור ישראל"

תלמודי תורה במושבות

כרך ב', אגרת תז: לר' אברהם יעקב סלוצקי: החינוך הדתי בארץ נשען על 'תחכמוני' בעיר ועל תלמודי התורה במושבות.

"והנה באלה הענינים, ולפי מצבנו בא"י ביחוד, נוכל לומר, שההתחלה היא יותר מחצי הכל"

כרך ב', אגרת תח: להרב ישראל אבא ציטרון, רב פתח תקווה: נחוץ לייסד תלמודי תורה בגליל, אבל מכתב לרבנים לא יספיק.

"אבל הדרך להוציא את הענין הגדול הזה, הדורש הוצאה גדולה, ע"י מכתב נשלח לרבנים, - אין מספיק"

כרך ב', אגרת תרכא: לוועד חדרה, אחרי ביקורו הראשון: הרב קוק מציע למנות ממונים על ענייני הדת, ולקבל מלמד מיוחד לענייני הקודש.

"אי אפשר שיצא תיקון זה אל הפועל כ"א ע"י קבלת מלמד הגון מיוחד לעניני הקודש"

כרך ד', אגרת אמג: לעסקני 'נצח ישראל' בפתח תקווה, אחרי שובו לארץ: הרב קוק רוצה לאחד את כל הכוחות הדואגים לחינוך הכשר.

"ועם כל הדואגים לחינוך הכשר שלנו באמת, לאחד את הכוחות"

מה מלמדות האגרות

דרך שלישית. לא להסתגר מפני החיים החדשים, ולא "לצבע דגל נכרי בצבע עברי" (כרך ב', אגרת נוספות ח), אלא לחבר תורה וחכמה.

הישיבה היא המקור. בתי הספר הם גדר, אבל גדולי התורה יקומו מן הישיבות (כרך ב', אגרת תרמד).

ההתחלה היא העיקר. "ההתחלה היא יותר מחצי הכל" (כרך ב', אגרת תז).

חינוך צריך סביבה. החינוך הוא "הפינה היסודית", אבל לבדו אינו מספיק בלי נשמה בתנועה הלאומית כולה (כרך ג', אגרת תתקל).

הרב שלמה אבינר על הנושא

הרב אבינר מבסס על "אגרת החינוך" של הרב קוק (כרך א', אגרת קע) את העיקרון שבחינוך יש לדעת מה עיקר ומה טפל: המטרה היא להיות ישר וטוב, והדרך לכך היא לימוד תורה מילדות, ואילו ההכשרה ל"מלחמת החיים" היא מדרגה שנייה. עוד הוא מביא את מחאת הרב קוק נגד מי שדיבר בגנות תלמוד התורה המסורתי ביפו (כרך ב', אגרת תקע): מותר להוסיף בתי ספר חדשים שרוח התורה חיה בהם, אבל אסור להרוס את המוסדות הקיימים. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"תלמודי תורה וישיבות קטנות בלי לימודי חול" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: שאלה ותשובה על תלמודי תורה וישיבות קטנות שלומדים בהם תורה בלבד: מה עיקר ומה טפל בחינוך, לפי "אגרת החינוך" של הרב קוק. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"לימוד היסטוריה - לא "עמל תאריכי"" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: מפקחים מבתי ספר חילוניים ביקשו להצמיח אידיאלים בתלמידים - והתשובה: ללמד היסטוריה רוחנית ולא "עמל תאריכי"; ההיסטוריה של עם ישראל שונה מזו של כל העמים, ופרשנותה אחרת. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"המקצוע היפה בעולם - מורה" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: מדוע הוראה היא המקצוע היפה בעולם, ומדוע אין לזלזל בעיסוק בקטנים. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"המלחמה על החינוך" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: המדינה והצבא הם קידוש ה', אבל המלחמה על החינוך נמשכת גם היום - כדברי הרצי"ה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"חינוך או יישוב הארץ?" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: יש האומרים שחשוב יותר לעסוק בחינוך מאשר ביישוב הארץ - ומי קבע זאת? (מקור: מתוך ספרי הרב)

"הרב קוק ובית הספר "תחכמוני"" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: מדוע תמך הרב קוק ב"תחכמוני" ביפו, שלימד תורה ולימודי חול, למרות החרם של רבני ירושלים על בתי ספר כאלה.

(מקור: מתוך ספרי הרב)

קובצי מקורות בנושא

אגרות של הרב קוק, מקובצות לפי עניין (מתוך ספרי הרב)

לימוד חכמות חול בכתבי הרב קוק: בנספח על לימוד חכמות חול בכתבי הרב קוק מקובצים מקורות מכתביו, ובהם כמה אגרות, המראים שהרב קוק ראה בידיעת חכמות העולם צורך לתלמיד חכם - כשהתורה היא היסוד, והחכמות מצטרפות אליה. (כרך א', אגרת מא; כרך א', אגרת עז; כרך א', אגרת קמד; כרך א', אגרת רעד; כרך א', אגרת רעח; כרך ג', אגרת תשמח)

האגרות שבנושא

103 האגרות שבנושא, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם תקציר קצר. הנוסח המלא - באתר ובחוברת המלאה

כרך א', אגרת יב בחורי ישראל, הצעירים · ערב פסח תרס"ב - (בויסק)

קול קורא של הרב קוק לצעירים בעלי אמונה, לבוא לאסיפה כדי לאחד את כוחות הצעירים הנאמנים לתורה ולעמם במרכז אחד, ולהפיח בהם רוח של תחייה.

כרך א', אגרת כא קריאה ציבורית (בעניין אסיפת המלמדים) · י"ב מנחם אב (תרס"ה) - רחובות

הרב קוק תומך ביוזמה לכנס את כל המלמדים ביפו ובמושבות, כדי לשפר את מצב החינוך והמלמדים, ומודיע שישתתף באסיפה.

כרך א', אגרת מא הרב ד"ר יוסף זעליגער · כ"ז מרחשון תרס"ז - יפו

על רעיון להקים "בית ספר גבוה לחכמת ישראל" בארץ ישראל. הרב קוק סבור שמסגרת רשמית מוקדמת מדי ועלולה להזיק. במקום זאת יש לטפח קבוצה קטנה של אנשים מעולים בארץ ישראל, לדאוג לצורכיהם, ולתת להם להעמיק בחכמת ישראל, כדי שתצא מהם ספרות קדושה וחיה שתשפיע על כל ישראל ועל העולם.

כרך א', אגרת נ ר' דובער מילשטיין · ר"ח שבט תרס"ז - יפו

הרב קוק מייעץ להורה איך לנהוג בבניו שהתרחקו מן הדת: במידת החסד, ולומר להם שיש בנטיותיהם דברים טובים שהם עצמם "גופי תורה". אפשר לתת להם חופש ללמוד השכלה ושפות, ולבקש מהם לשמור לפחות על המצוות העיקריות, מתוך יושר כלפי האומה. כפייה בכוח רק תזיק, ובהדרגה הם ובניהם יתקרבו. הרב קוק גם מאשר שהיין מרחובות כשר.

כרך א', אגרת עז ר' שמואל טוביה גפן · ט' סיון תרס"ז - יפו

על תוכנית לימודים למוסד תורני. הרב קוק רוצה להרבות דעת כללית אצל תלמידי חכמים מובהקים, ולהראות איך כל חכמה משמשת להבנת התורה ולהרחבתה. לדבריו "כל החכמות כלולות בתורה", והפרדתן ממנה מסוכנת.

כרך א', אגרת פט ר' משה זיידל · כ"א מנחם אב תרס"ד - רחובות

הרב קוק כותב מרחובות על התקווה לחיים בריאים ושלמים בארץ, באיחוד הטוב שבדרכי האבות והבנים. לדבריו הצמא לדבר ה' בדור יתרפא רק בהשפעת התורה בלשון שהצמאים מכירים. הרב קוק מעודד צעירים ללמוד את החלק המוסרי והעיוני שבתורה (חובות הלבבות) בהדרגה ובקביעות. בהמשך הרב קוק מתייחס לשאלות: הבנת התורה דרך השקפה כללית, איסור דעות רעות מפני הנזק החברתי, והסבר לחופשיים שקיום האומה תלוי בתורה, תוך לימוד זכות על "אנוסים".

כרך א', אגרת צח חברי לשכת 'המזרחי' לארצות המערב · י"ג מרחשוון תרס"ח - יפו

תשובה מפורטת לשאלון על מצב החינוך בארץ ישראל. החינוך הישן: תלמודי תורה רבים, עם מעלות וחסרונות שצריך לתקן; אגודת 'שומרי תורה' מגינה על היהדות מפני בתי הספר הלאומיים־החילוניים. אין עדיין בית ספר דתי לבנות, ויש צורך דחוף בכך. הרב קוק מתאר חדר חדש ב'אחוה' שלומדים בו עברית, המתאחד עם 'שערי תורה', ומחלקת מלאכה. הרב קוק גם מתאר את בתי הספר החדשים והמורים בהם. העיקר שחסר הוא בתי ספר שמוריהם יראי שמים ומכירים בצורכי החיים, יחד עם ישיבה גדולה. הרב קוק מציע את עזרתו כרב הישוב החדש, ומדגיש את התועלת בידיעת ערבית ותורכית לחכמי תורה.

כרך א', אגרת קלז הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי · י"ב אייר תרס"ח – יפו

הרב קוק דוחה את הרמז שרבני ארץ ישראל מבטלים דעתם בפני השפעות חוץ. החובה עתה היא להכין בסיס ליהדות ארץ ישראל, ולכן צריך להמשיך כוחות חדשים שיהיו מוכשרים לחיי החברה, עם לימודי חול ושפות, ועם חכמת ישראל ודעת ה'. אי אפשר לשנות את המוסדות הקיימים, ולכן יש להקים ישיבה חדשה בישוב החדש. היא תכשיר רבנים למושבות, מחברים ומורים, ואחריה יקומו בתי מלאכה ובתי ספר לחקלאות. הצלחת הניסיון תשכנע את הישנים. כל ההנהגה הפנימית תהיה בידי שומרי אמונים.

כרך א', אגרת קמד יהושע שכנוביץ, עורך עיתון (בעקבות ידיעה ב'הד הזמן') · י"ג סיון תרס"ח – יפו

פרצה של צעירים נגד הדת בפתח תקווה הייתה חמורה עוד יותר ממה שפורסם, והוועד מנע מהם עבודה עד שעזבו. הרב קוק מסיק שעם זרם החיים בארץ באים גם יסודות מקולקלים, והתרופה היא לחזק את שומרי האמונה במעשה ובישוב, בתורה ובמדע. יש להקים ישיבה מפוארת ובתי תלמוד לאומנות ולחקלאות, עם מורים שהלאומיות שלהם חיה בקדושה, בניגוד ל'לאומיות מזויפת' שחסרה קדושה. הרב קוק מעלה על נס את דרכו של הרש"ר הירש בגרמניה כדגם לעבודה בארץ ישראל.

כרך א', אגרת קמז לשכת 'המזרחי' המערבית · י"ז תמוז תרס"ח – יפו

הרב קוק מציע לאחד את בית הספר ש'המזרחי' עומד לייסד ביפו עם בית הספר 'תחכמוני', שכבר משלב תורה וחכמה בעברית ונוסד ברוח שומרי מצוות, אבל חסר אמצעים. מנהליו יראי שמים, אוהבי העם והארץ, ואין חציצה בשיטה. המוסד המאוחד ייקרא 'בית ספר מזרחי', וגם בעיית הדירה תיפתר.

כרך א', אגרת קנ הרב יעקב יצחקי, רב ראשי של דרבנט (יושב בירושלים) · י"ד מנחם אב תרס"ח – יפו

הרב קוק שואל איך לפעול בעניין החינוך במושבה באר יעקב, שיש בה חשש שהחדשים יסיתו את הילדים מן הדת. הרב קוק שואל אם התושבים ישתתפו בהוצאות, ואם יסייעו להקים תלמוד תורה הגון.

כרך א', אגרת קנא הרב יהודה פורת · ט"ז מנחם אב תרס"ח – יפו

הרב קוק מסביר מדוע נתן הסכמה לבית הספר של 'המזרחי' ביפו. הגימנסיה (הרצליה) מיוסדת 'בדרך חצוף על כפירה' ומושכת ילדים רבים, ולכן יש לחזק כל מוסד שמציל ילדים ממנה. אם יסלק את השגחתו, עלולים להשתלט עליו מנהיגים מתנגדים. ראוי לקבל השגחה על כל מוסד שמבקש אותה, כדי לצמצם את הנזק. בכיתות הנמוכות אין לימוד שפה זרה, ולכן אין כאן האיסור הידוע. הרב קוק קורא שלא להיבהל מפחדים דמיוניים, ולחמש את החניכים לקראת מלחמת החיים.

כרך א', אגרת קנב לשכת 'המזרחי' המערבית · כ"ג מנחם אב תרס"ח – יפו

הרב קוק מאשר ש'תחכמוני' מתאים למטרת 'המזרחי', ומזרז את הפעולה, כי הצעירים נחלשים ומאבדים את האמונה. המורים ראויים, אבל דרוש מנהל מומחה בפדגוגיה, יראי שמים, מסור לתחיית העם, ובעל לב אמיץ לשמור על רוח החרדות בבית הספר.

כרך א', אגרת קנז הרב בנימין זאב הלוי הורוביץ · כ"ט אלול תרס"ח – יפו

הרב קוק שולח את מה שכתב על הפעולה במושבות. בעניין שפה זרה בבתי ספר כפריים יש מחלוקת פדגוגית, והרב קוק אינו קובע מסמרות. את השבחים שנתן לבתי הספר החדשים על דרך ארץ כתב מאומדנה, כי לא ביקר בהם, אבל הרושם השלילי שלהם על הדת ידוע ממעשיהם. עלינו לשפר את מעשינו כאילו הם מתוקנים כראוי.

כרך א', אגרת קסה בן דודו, ר' צבי הירש יפה · כ"ו תשרי תרס"ט - יפו

הרב קוק מצדיק את קבלת ההשגחה על מוסד 'המזרחי'. לדבריו טוב שגדולי ישראל יקבלו השגחה על כל המפעלים, גם על אלה שאין דעתם נוחה מהם, כדי להציל מה שאפשר. אין להקפיד על כבודנו ולהזניח כבוד שמיים, כי אחרת יקפצו רשעים ויוסיפו קלקול.

כרך א', אגרת קע עורך 'החבצלת' · י"ד מרחשוון תרס"ט - יפו

הרב קוק מבהיר את דבריו בשמחת תורה ב'שערי תורה'. מטרת החינוך היא לעשות את האדם טוב וישר, והקריאה בשם ה' היא ההכשרה הבטוחה לכך. לכן תלמוד תורה עומד בראש החינוך הישראלי, ולא ידיעות שנועדו רק למלחמת החיים, שהן מדרגה שנייה. בגלות חדרה גישת הגויים, שהחינוך הוא הכשרה לחיים החומריים. גם מי שמצרף חול לקודש צריך להיזהר שלא יזייף את 'המטבע החינוכית' שלנו, ובפרט בארץ ישראל: 'כי מציון תצא תורה'.

כרך א', אגרת קפג הרב יונתן בנימין הלוי הורוביץ · כ"ט טבת תרס"ט - יפו

נכבדי פתח תקווה מבקשים שמנהל תלמוד התורה יהיה איש שההורים מרוצים ממנו, ושיטביע כבוד על התלמידים לעומת מורי בתי הספר החילוניים. הרב קוק מסביר שאין לגרוע מהמטרה לתת עוז ליראי ה' בדרכי הכבוד הנהוגות בעולם, גם אם חביבים הולכים אחר ההרגל. הרב קוק שואל אם הורוביץ ישתתף במימון 'הנירי'.

כרך א', אגרת רג הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי · כ"ז אייר תרס"ט - יפו

בעניין תלמוד התורה בפתח תקווה: בינתיים יש מלמדים לכל הילדים, אבל חסר מנהל מסודר וירא שמים, והוא העיקר במלחמה נגד המהרסים. הרב קוק מאחל רפואה לד"ר אויערבך, שמיועד לתפקיד.

כרך א', אגרת רמ הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי · ר"ח כסלו תר"ע - יפו

דיווח על תלמודי התורה במושבות. בפתח תקווה העיכוב הוא בריאותו של ד"ר אויערבך. בראשון לציון הקצבה אינה מספיקה, כי ההורים פועלים עניים. ברחובות דרוש עוד מלמד. הגיע הזמן לחינוך הבנות, כי הן האימהות של העתיד ומשפיעות על אחיהן. בית המלאכה ב'שערי תורה' גדל ליותר מעשרים תלמידים וזקוק למנהל. הרב קוק מתחיל צעד קטן לקראת הישיבה המרכזית לישוב החדש.

כרך א', אגרת רמג ועד בית הספר 'תחכמוני' ביפו · י"א כסלו תר"ע - יפו

הרב קוק משבח את הוועד על ייסוד 'תחכמוני' בעת שבה שומרי המצוות נדהמים מרוח הפרצים ומתייאשים מבניהם. בית הספר לוקח 'ניצוצי הטוב מעברים שונים' ומצרף אותם לבסיס של תורה ואמונה, כדי לגדל דור ירא שמים, בעל מדע ואוהב ארץ ישראל.

כרך א', אגרת רנט הרב יעקב משה חרל"פ · ג' שבט תר"ע - יפו

הרב קוק מתכוון לייסד ביפו 'קיבוץ' של צעירים מוכשרים, כדי להדריכם ביראת שמים, בלימוד ישר ובהשפעה בחן ובכבוד. בינתיים אפשר לקבל ארבעה בחורים, והרב קוק מבקש מהרב חרל"פ שמות של צעירים מתאימים.

כרך א', אגרת רסה הפקידות · ז' שבט תר"ע - יפו

הרב קוק מבקש לצוות על המורה בבית הספר בעקרון לא לקבל ילדים שאבותיהם נתבעים על שכר לימוד למלמד, עד שרב המושבה יכריע בדין.

כרך א', אגרת רעד הרב ברוך מאירס, אב בית דין חיפה · ח' אדר ראשון תר"ע - יפו

הרב קוק כואב על מצב הדת ועל הקושי להגיע לעמק השווה עם רוב גדולי הדור, שרוצים ללכת רק בדרך הישנה ולהתרחק מכל כישרון ותנועת חיים. לדעתו זה 'נגד דרך ה'' ומחזק ידי פריצים. הדרך היא חינוך שנותן חלק לידיעת העולם והחיים, בשמחת חיים ובאומץ, יחד עם תורה ויראת שמים. הגדולים אינם עוסקים בהרחבה ב'הלכות יראת שמים', ולכן אינם מסוגלים לסלול שבילים חדשים. ההמון שמתפקר אינו אשם, ויש בו ניצוצות טוב ושאיפה לישועת ישראל. 'מי ירצה להפקיר את כבודו בשביל כבוד השי"ת'.

כרך א', אגרת רעז הגאון ר' מאיר לרנר, אב בית דין אלטונה · ט' אדר ראשון תר"ע - יפו

בעניין מצב היהדות במושבות: בכל מושבה יש יראי שמים רבים, ויש גם צעירים בעלי דעות רעות, ואין כוח לכפות. תוכנית התיקון: א. חינוך - לקחת אותו מידי מורים כופרים, לתקן את עזובת החינוך הישן (כמו 'תחכמוני'), ולייסד בתי ספר לבנות. ב. במה ספרותית בעברית, 'עיתון הרבנות'. ועוד סעיפים, וביניהם אגודה גדולה 'לחיזוק היהדות הנאמנה בישוב החדש', שמרכזה באחת מערי הגולה ויהיה לה ביטאון משלה.

כרך א', אגרת רעט לשכת 'המזרחי' בפרנקפורט · ט"ו אדר ראשון תר"ע - יפו

על התנהגות המוסדות הציוניים נגד הדת: ודאי שהגימנסיה (הרצליה) מושיבה בנים ובנות יחד בלי גדרי צניעות, ובנשפים במוצאי שבת מחללים שבת בהכנות. גרוע מזה: מורה התנ"ך בגימנסיה נוטל את נשמת היהדות מתלמידיו בביקורת המקרא הקיצונית. על 'קול קורא' לגיוס כספים: הוא קשור ל'שערי תורה' ואינו יכול לפגוע במקורותיו, ואולי אפשר לשתף אותו.

כרך א', אגרת רפו לשכת 'המזרחי' בפרנקפורט · י"ח אדר שני תר"ע - יפו

התנגדות גלויה לגימנסיה אינה מועילה כל עוד אין חלופה שלמה. 'תחכמוני' עדיין אינו יכול להתחרות בה במקצועות התרבות. לכן יש להעלות את רמתו עד שיהיה 'גימנסיה שלנו', שתיבדל רק בשמירת ברית ה', ואז תהיה התעמולה יעילה. בעניין האתרוגים: אין די לפרסם 'אתרוגי ארץ ישראל' סתם, כי רובם מורכבים בידי נכרים. יש לפרסם את אתרוגי המושבות השמורים, ושעדיף אתרוג כשר ופחות יפה ממורכב. השנה, בגלל השמיטה, אינו רוצה לעודד את המסחר באתרוגים.

כרך א', אגרת רצה מר שלזינגר, מנהל 'תחכמוני' · אייר תר"ע - יפו

בית הספר ישתתף בחגיגת יום הולדת הרצל, כי אין להרבות פירוד לבבות. אבל יש לקבל מראש את פרטי התוכנית, כדי לוודא שאין בה דבר נגד התורה.

כרך ב', אגרת שמב ר' יעקב טרי, מריאמפול · ג' כסלו תרע"א - יפו

הגימנסיה ביפו רחוקה מענייני הדת, ואין לשלוח אליה ילדים שרוצים שיהיו יראי שמים. 'תחכמוני' מחנך להשכלה על פי התורה.

כרך ב', אגרת שמט הרב מאיר ברלין · י"א אדר תרע"א - יפו

הרב קוק מסכים לשינוי שם המאמר ב'העברי', אף ששינויים קטנים פגמו בכוונתו. 'תחכמוני' ו'העברי' הם 'מפעלים תאומים'. כשהגיע לארץ ראה את חולשת המוסדות של הישוב הישן ואת 'הזוהמא של הנכריות' במוסדות החדשים, והחליט לקבץ את הטוב משני הישובים ולהילחם ברקב שבשניהם, בבניין ולא בשלילה. הגימנסיה מחייבת תחרות, ולכן יש להוסיף ל'תחכמוני' כיתות ולפתוח מחלקה לבנות. הישיבה הקטנה מצמיחה תלמידי חכמים בעלי רעיון ולב.

כרך ב', אגרת שסג רב בחוץ לארץ שמבקש לשלוח את בנו לארץ · ח' סיון תרע"א – יפו

הגימנסיה 'עוקרת את שורש האמונה' – זהו ניסיון ב'לאומיות כופרת', 'בחירת אלהים חדשים'. בית המדרש למורים בירושלים טוב ממנה, אבל אינו עמוק דיו, ומה שהרב קוק יודע עליו רחוק יותר. 'תחכמוני' הוא 'הצמח היחידי', עם מורים מגרמניה ברוח הרש"ר הירש והרב הילדסהיימר, ועתיד להשתוות לגימנסיה אירופית.

כרך ב', אגרת שצב ר' אברהם יעקב סלוצקי · י"ד תשרי תרע"ב – יפו

הרב קוק אינו רוצה 'לחטטי בפשעי ישראל'. העיקר הוא העתיד, ובדרך שלום. התביעות העיקריות: א. פועלים לא יחללו שבת ויום טוב. ב. בבתי הספר תשרור רוח הדת, ולא ילמדו כתבי הקודש בגילוי ראש. ג. הפרדה בין בנים לבנות. ד. התנ"ך לא יילמד לפי ביקורת המקרא. על בית מדרש למורים ולמורות: יש התחלה אצל ד"ר אויערבך ו'תחכמוני'. כדאי לעודד עליית פועלים צעירים דתיים־לאומיים, ולייסד במה ספרותית דתית־לאומית.

כרך ב', אגרת שצט הגאון ר' גרשון תנחום ביליצקי, אב בית דין יאשינובקה · ט"ו כסלו תרע"ב – יפו

הרב קוק אינו יכול להסכים שבנו של הרב יילמד בבית הספר החקלאי (מקווה ישראל), כי הוא של חברת 'כל ישראל חברים', וחניכיו רחוקים ברובם מן התורה.

כרך ב', אגרת תז ר' אברהם יעקב סלוצקי · ג' שבט תרע"ב – יפו

החינוך הדתי בארץ נשען על 'תחכמוני' בעיר ועל תלמודי התורה במושבות של האגודה מפרנקפורט. ההתחלה היא 'יותר מחצי הכל', אבל צריך לאחד את שתי האגודות לפני קול קורא כללי. יש להילחם ב'יהודים בלי יהדות' של הגימנסיה, ועם זאת לשמור על אחדות המתיישבים. הרב קוק אינו מוסר מידע שלילי על אחים, אבל הגימנסיה ידועה בלאומיות בלי דת, בחינוך מעורב, בגילוי ראש ובביקורת המקרא – 'דגלה של יון העתיקה'. על הפועלים: יש להכשיר פועלים מבני הארץ, וכ־2,000 פרנק מספיקים למשפחה. נוסדה 'אגודת התרבות הישראלית', ויש תוכנית לכתב עת.

כרך ב', אגרת תח הרב ישראל אבא ציטרון, אב בית דין פתח תקווה · ז' שבט תרע"ב – יפו

נחוץ לייסד תלמודי תורה בגליל, אבל מכתב לרבנים לא יספיק. יש להתייעץ עם ד"ר אויערבך ועם האגודה מפרנקפורט ומהמבורג. נוסדה 'אגודת התרבות הישראלית', ובכוונתו לאחד את 'תחכמוני' ואת 'נצח ישראל'. אחר כך יפנו במכתב גלוי לגולה, כדי לחנך בגליל כפי שנעשה ביהודה.

כרך ב', אגרת תיז לשכת 'המזרחי' וד"ר פרנק · ח"י אדר תרע"ב – יפו

אגודת המורים ביקשה מהרב קוק להצטרף למחאה נגד בתי ספר של המיסיון. הרב קוק השיב שאינו יכול להצטרף יחד עם מורי הגימנסיה, שהיא סכנה לדת כמו המיסיון, אלא אם יודו רשמית שהיחס השלילי לקודש היה שגיאה ויתחילו לתקן. הם סירבו. בהרצאתו ב'תחכמוני' על 'המחשבה הישראלית וארץ ישראל' מחה הרב קוק גם נגד המיסיון וגם נגד הגימנסיה. הלקח: יש להעלות את רמת 'תחכמוני' כדי שיהיה מופת.

כרך ב', אגרת תל אברהם שוער, ידיד נעורים · ד' סיון תרע"ב – יפו

תשובות על עלייה: אי אפשר לדעת מראש אם ימצא פרנסה. יוקר המחיה כבעיר גדולה, והגליל זול יותר. דירה ביהודה עולה כ־150 רובל כסף לשנה. בגימנסיה החינוך הלאומי הגון אבל החינוך הדתי חסר לגמרי. כל יהודי שמהגר צריך לנסות קודם את ארץ ישראל.

כרך ב', אגרת תמד החכם באשי ביפו, הרב בן ציון עוזיאל · ט״ו מנחם אב תרע״ב

רב מאיטליה שואל על מורה לבית ספר לפלאשים: עליו לדעת לשון הקודש ודקדוק, היסטוריה יהודית ואיטלקית, ולהיות תלמיד חכם ירא שמים ובעל רגש, והשכר 2,000 פרנק לשנה עם מזון ודירה. הרב קוק לא מצא מועמד בין האשכנזים, ומבקש מהרב עוזיאל לחפש בין הספרדים.

כרך ב', אגרת תנח ועד 'תחכמוני' בפרנקפורט · י״ד תשרי תרע״ג – יפו

הרב קוק אינו יכול להמשיך לשאת בשם ההשגחה על 'תחכמוני' בלי דרישותיו: מינוי ופיטורי מורים בהסכמתו, אישור התוכנית, אישור ספרי הלימוד, דיווח חודשי, ואספת מורים חודשית אצלו. הדרישות לא קוימו עד כה.

כרך ב', אגרת תנט רב בחוץ לארץ · י״ד תשרי תרע״ג – יפו

התלמידים בגימנסיה ביפו מתחנכים בחינוך שלילי ביחס לתורה. לומדים בה תלמוד, אבל לא באופן שממלא את הלב קדושה. הרב קוק לא ימליץ להכניס לשם בן של הורים יראי שמים. ב'תחכמוני' אין מקום לבן שמונה עשרה, ועל בית המדרש למורים ועל 'בית המדרש לרבנים' בירושלים אינו יודע די.

כרך ב', אגרת תעו מר שלזינגר, מנהל 'תחכמוני' · כ״ה כסלו תרע״ג – יפו

באישור על מגרש הבניין יש לכתוב במפורש שהוא מוקדש (וקף) ל'תחכמוני', כדי שנכסי ציבור לא יעמדו ברשות יחיד.

כרך ב', אגרת תעט הרב זאב שחור · י״ג טבת תרע״ג – יפו

לפי מכתב ועד 'תחכמוני' בפרנקפורט, הם מסכימים שהמגרש יירשם על שם יועץ המסחר ל' פייסט, אחרי שיירשם על שם ד״ר רופין או ד״ר וולך.

כרך ב', אגרת תפא ד״ר פויכטוונגר וועד 'תחכמוני' בפרנקפורט · י״ט טבת תרע״ג – יפו

הרב קוק חוזר על דרישותיו לגבי השגחתו על 'תחכמוני', ודורש לפתור את החוב לחברי הוועד המקומי, ובעיקר לא״א כהנא, שנשא בעול ועלול ליפול. (סוף המכתב חסר.)

כרך ב', אגרת תקח המורה ראובני ברחובות · ז' אדר ראשון תרע״ג – יפו

בעקבות תביעת מר זקשנסקי, הרב קוק קובע שיש לקבוע לפחות שני שיעורים בשבוע ללימוד הלכה למעשה עם התלמידים.

כרך ב', אגרת תקיא יצחק פקלר · י״ד אדר ראשון תרע״ג – יפו

הרב קוק מצרף מכתב מהאפוטרופוס על עיזבון מרת הינדין, ב' יפה, שהוא גם מומחה לקרקעות. העת כשרה מאוד לגאולת הארץ, והרב קוק קורא לבעלי הכסף לא להחמיץ אותה. על הגימנסיה: הפרצה ביחס לדת עדיין גדולה, אף שאומרים שריככו מעט את יחסם לתנ״ך.

כרך ב', אגרת תקיט ד״ר פרנק, ראש לשכת 'המזרחי' · ב' דראש חודש אדר שני תרע״ג – יפו

על מצב 'תחכמוני': בקובלנות היו גוזמאות, אבל אי אפשר להשאיר את המוסד כמו שהוא. הוא לא התקדם ואף נסוג. אחת הסיבות היא היעדר ועד מקומי. הרב קוק מברך על נכונות 'המזרחי' לעזור, ומבקש להתחיל בהקמת ועד מקומי ואחר כך לשפר בהדרגה ולהוסיף סניפים.

כרך ב', אגרת תקכד הנהלת הגימנסיה העברית · כ"ה אדר שני תרע"ג – יפו

הרב קוק מבקש שבטיול התלמידים לירושלים לא יחללו שבת בפרהסיה ולא ייכנסו להר הבית, מתוך 'רגשי שלום אחים', על אף 'התהומות המבדילים'.

כרך ב', אגרת תקכה ר' מ' אפעל · כ"ה אדר שני תרע"ג – יפו

החינוך הדתי בגימנסיה ביפו מקולקל לגמרי – מצד המורים, החברה והסדרים. הרב קוק אינו מסכים שאדם מישראל ישלח את בנו לשם כל עוד המצב לא השתפר.

כרך ב', אגרת תקלא הרב אברהם רבונסקי, אב בית דין דוברובנה · י' ניסן תרע"ג – יפו

על הגימנסיה: היחס שלה לתורה מצער מאוד, אבל הרב קוק החליט לא לצאת נגדה במלחמה גלויה. ראשית, מפני דרכי שלום: הישוב צריך לעמוד מאוחד מול אויביו – 'חבור עצבים אפרים הנח לו'. שנית, יד ה' נטויה לטובה, ו'לא עביד קודשא בריך הוא ניסא לשקרא', כך שיש טוב פנימי ברחוקים, ויש למשוך אותם 'בחבלי אהבה'. המלחמה הנכונה היא ייסוד בתי ספר ברוח התורה.

כרך ב', אגרת תקלב הרב נחמיה צבי נובל, רב פרנקפורט · י"ד ניסן תרע"ג – יפו

הרב קוק מצטער על צערו של הרב נובל בעניין 'תחכמוני', ומתפלא שביקש ממנו מחילה, שהרי אין לו עליו כל תרעומת. הרב קוק מבקש מהרב נובל לא לרפות את ידיו מהמוסד, שתלויה בו תקווה גדולה ליהדות הנאמנה בארץ. כל פעולה גדולה צריכה תיקון וחיזוק.

כרך ב', אגרת תקלד (ההתחלה חסרה) · כ"ח ניסן תרע"ג – יפו

על נסיעתו: הרב קוק יוכל לנסוע רק אם יימצא מימון, ומהרב הורוויץ לא שמע דבר. הרב קוק מקווה לדבר עם ד"ר אוירבך על תלמוד התורה במחנה יהודה. ברכה לחג.

כרך ב', אגרת תקלח גבאי 'אמון ילדות ישראל' בירושלים · ח"י אייר תרע"ג – יפו

ברכה נלהבת על הקמת מוסד שמציל בנות ישראל מהמיסיון, שכבר חוסות בו כמאה ושמונים בנות. המיסיון הוא 'ארס הנחש... המהול בנטפי נופת של חסד לאומים חטאת'. הרב קוק קורא לנדיבים לתמוך.

כרך ב', אגרת תקלט ר' יצחק פקלר · כ"ד אייר תרע"ג – יפו

על האתרוגים: הרב קוק פרסם אזהרה מהרכבה על לימון, ונוסדה אגודת 'אתרוג הכשר'. 'תחכמוני' בתיקון בחוץ לארץ. הישוב מתפתח, ועכשיו העת לקנות נחלות.

כרך ב', אגרת תקע הרב יהודה לייב פישמן (מימון) · י"א מנחם אב תרע"ג

תוכחה מאהבה: הגיעה שמועה שהרב פישמן זלזל ב'שערי תורה' ובלימודיו בדרשה בבית המדרש של ר' ז' ברנט. הרב קוק מעיד שבחן את התלמידים, ושדווקא מהתלמוד תורה המסורתי צפוי לצמוח דור של ת"ח 'חריפים ושנונים'. אפשר להוסיף בתי ספר עם מדעים, אבל אין להשליך אבן על אוצר הקודש. חורבן נורא יהיה אם ייעלמו החדרים והישיבות, גם אם יבואו במקומם גימנסיות 'מרופדות באמונה'. 'עלינו רק לבנות ולא לסתור'; הערות לתיקון יש למסור לרב קוק עצמו.

כרך ב', אגרת תקצג (הצהרה על תיקון 'תחכמוני') · כ"ב אלול תרע"ג – יפו

כדי לתקן את 'תחכמוני' יש להוסיף שתי מחלקות עליונות, כך שהתלמידים יוכלו להמשיך לישיבת הרב קוק וללמוד עומק הלכה וחכמת הדת 'מימי רס"ג עד ימינו'. כמו כן יש להקים בית ספר לבנות על אותו יסוד, בשינויים לפי התפקידים השונים. כך יכלול המוסד את הדור כולו.

כרך ב', אגרת תקצה ר' יעקב רוזנהיים ו'אגודת ישראל' · כ"ד אלול תרע"ג – יפו

לפי ד"ר אוירבך, ועד פרנקפורט עומד לבטל את התלמוד תורה בחיפה. גם אם הנר כהה מול 'אבוקות' המהרסים, 'ניצוץ אחד' מחזק את הקרובים ומעורר את הרחוקים. חיפה היא 'אחד ממבצרי ההריסה' (בגלל הטכניון), ונסיגה משם תהיה צרה גדולה. אם יש צורך בקיצוץ, שיהיה בכל המוסדות, ולא ביטול מוחלט. ר' יהושע בורק נוסע להציל את המוסד.

כרך ב', אגרת תרי ד"ר אנגל, מנהל 'תחכמוני' · כ"ה תשרי תרע"ד – יפו

הוראות לשנת הלימודים: הרב קוק מתנגד לספרי הלימוד החדשים, שמנתקים את הילדים מלימוד התנ"ך המקורי, ושום ספר לימוד לא ייכנס בלי הסכמתו. הרב קוק מסכים ללימוד גרמנית כמקצוע רשות מהמחלקה הרביעית. הרב קוק משבח את חיזוק התפילה בציבור, ומבקש להכניס לתוכנית תפילות, פיוטים ושירי קודש.

כרך ב', אגרת תרטו ר' יעקב רוזנהיים וראשי 'אגודת ישראל' · ד' מרחשוון תרע"ד – יפו

הרב קוק שמח שהסכנה לביטול התלמוד תורה בחיפה עברה לפי שעה, אבל אין להמתין למשבר הבא. 'התלמוד תורה בחיפה – אסור לבטלה'; היא מבצר מפני הרוח הסוערת, במיוחד לאור העתיד הקרוב של העיר. תודה לר' יהושע בורק על מסירותו, ובקשה להחליט על קיום המוסד לדורות.

כרך ב', אגרת תריח ד"ר משה אוירבך · י"ג מרחשוון תרע"ד – יפו

בעניין מחאת ההורים ברחובות על ההברה: אם בגלל זה ייצאו תלמידים רבים, יש לוותר. אבל לא להקציף את הגבאים, ולכן הרב קוק מצרף מכתב אליהם.

כרך ב', אגרת תריט גבאי תלמוד התורה ברחובות · י"ג מרחשוון תרע"ד – יפו

התנאי עם המורה ש"י ראובני היה שמקורות הקודש ייאמרו בהברה אשכנזית, וההסברה בספרדית. הורים רבים מאיימים להוציא את ילדיהם. אם האיום אמיתי, יש לוותר לפי שעה עד שתימצא דרך להגן על ההברה האשכנזית.

כרך ב', אגרת תרכא ועד חדרה · כ' מרחשוון תרע"ד – חדרה

בעקבות ביקורו הראשון בחדרה, הרב קוק מציע: למנות את אברהם יבל וניסן וולפיאנסקי לממונים על ענייני דת ועל העישור; לסייע לפקח על חילול שבת; למנות מלמד לענייני קודש, שילמד גם את ילדי התימנים בלי להשחית את תמימותם בהוראה חילונית; לא לעבוד בשבת על ידי נכרי בהיתרי 'קבלנות' בלי הוראה; ולבנות מקווה לתימנים בשכונתם.

כרך ב', אגרת תרלה ד"ר י' אנגל, מנהל 'תחכמוני' · כ"ג טבת תרע"ד – יפו

החרמות שנגזרו בירושלים על בתי ספר נועדו לעשות סייג לתורה, ולכן אינם חלים על בתי ספר שנוסדו דווקא כדי להגן מפני הכפירה. אדרבה, כוונת הגוזרים מחייבת להציל את הילדים. גם 'נצח ישראל', באישור גדולי ירושלים, מלמד ערבית ומעסיק ד"ר. 'הולכים אחר כוונת הנודר', ו'שלוחייהו דקמאי קא עבדינן'. בעיות ב'תחכמוני' נגרמו משום שלא נשמר התנאי שהנהגתו הרוחנית תיעשה בידיעת הרב קוק.

כרך ב', אגרת תרלח ד"ר משה אוירבך · כ"ח טבת תרע"ד – יפו

הרב קוק מתנצל על העיכוב בגלל 'עינוי נפש'. המצב בעקרון מחייב את בואו של אוירבך. היחס בין המורה צדק למלמד ר' ש' צריך תיקון, ואולי להעביר את המלמד. המלמדים לא יתערבו בענייני רכוש. התקבלה המחאה מרופין על שלוש מאות פרנק.

כרך ב', אגרת תרלט ד"ר י' אנגל · כ"ט טבת תרע"ד – יפו

הרב קוק מצטער שאנגל פרסם את מכתבו בלי ההבהרה שביקש להוסיף: אינו מאמין שגדולי תורה כתבו ביודעין נגד מוסדות שמטרתם הגנה על הקודש, או שלא הוסבר להם שהם סייג לתורה. הרב קוק מבקש לפרסם גם את ההבהרה. מתוך 'התרוצצות זרמי האורות השונים', שבכל אחד אידיאל טמיר, יצא אור חדש.

כרך ב', אגרת תרמד הרב יעקב משה חרל"פ, ירושלים · כ' שבט תרע"ד – יפו

מוסדות כמו 'תחכמוני' אינם מקור ההצלה; זה נמצא בישיבות, שמהן יקומו גדולי התורה. אבל לאנוסים לתת לבניהם לימודי חול, יש להציל מבתי ספר כופרים. הרב קוק מציע 'שלוש דרכי חינוך': פיקוח והחדרת מעט קדושה גם בבתי הספר החילוניים; תלמודי תורה כמו 'נצח ישראל' לרוב ההורים; וישיבות לשרידים. אין לכפות על הישוב גוון אחד. לסיום: העצבות, העייפות ו'מורך הלב' הם מידות אסורות, ואין לרצות 'לצאת ידי כל הבריות'.

כרך ב', אגרת תרמו א' מ' ליפשיץ · ג' שבט תרע"ד – יפו

הרב קוק שמח על הצעת ליפשיץ להצטרף ל'תחכמוני', אבל מסופק אם זה הזמן למנות מנהל, כשהמוסד עומד להפוך לגימנסיה. הרב קוק מייעץ לכתוב למר וולף באנטוורפן.

כרך ב', אגרת תרמז הגביר זליג פרסיץ · ה' שבט תרע"ד – יפו

יש תנועה להקים 'גימנסיה ישראלית' מול הגימנסיה העברית, שיהדותה מועטה. הרב קוק אינו יכול לקחת חלק רשמי, כי אינו רוצה להתרחק מגדרם של הרבנים הראשונים נגד השכלה בארץ, אבל מוכן לפקח על התוכן היהודי. הרב קוק שואל אם פרסיץ יהיה בין הבונים.

כרך ב', אגרת תרמח הגביר רפאל גוץ · ה' שבט תרע"ד – יפו

פנייה דומה על הגימנסיה הישראלית: לגימנסיה העברית יש צדדים חיוביים, אבל 'רבתה בה השלילה' לדת. הרב קוק מוכן לפקח על התוכן הישראלי, ושואל אם גוץ יצטרף.

כרך ב', אגרת תרמט הגביר חיים כהן · ה' שבט תרע"ד – יפו

אחרי ספקות רבים, הרב קוק פונה בעניין הגימנסיה הישראלית. אם האינטליגנציה הצעירה תראה ביהדות 'דברים שנפסלו מחמת זקנה', זה יגרום לדחייה מהארץ ולחורבן רוחני. הרב קוק מוכן לפקח, ושואל מי יצטרף.

כרך ב', אגרת תרנ ז' גורלנד · ה' שבט תרע"ד – יפו

פנייה דומה על הגימנסיה הישראלית, שבה 'סגולת הקודש' תעלה על כל הסגולות התרבותיות. הרב קוק לא יהיה בין הבונים בגלל גדרי הרבנים הראשונים, אבל יפקח.

כרך ב', אגרת תרנא הוועד הזמני של 'אגודת ישראל' · ז' שבט תרע"ד – יפו

הרב קוק תומך בייסוד בית מדרש למורים. זה 'עת בנות', ובזמן מלחמת הקצוות יש לבצר את מעמד היראים בחינוך. בית מדרש למורים שבנוי על יראת ה' יהיה 'אבן פינה'.

כרך ב', אגרת תרנב הרב שלמה אהרונסון, רב קייב · ז' שבט תרע"ד – יפו

פנייה על הגימנסיה הישראלית: רבני הארץ נוהגים חומרה נגד השכלה, אבל גדולי חוץ לארץ מכירים את המצב. הרב קוק מקווה שהרב אהרונסון יתייחס בחיוב, והרב קוק עצמו יפקח.

כרך ב', אגרת תרנג מר וולף וועד 'תחכמוני' · ז' שבט תרע"ד – יפו

בעניין השפה: יש לעמוד לימין הלוחמים לעברית, אבל להיזהר מ'הארס' של 'הלאומיות היבשה'. יש להילחם 'בנועם ושלום' ברשלנות, בהתבוללות ובכפירה, גם אם היא 'עדויה בפאר הלאומיות והשפה'. הרב קוק מוכן לחתום על קול הקורא, בתנאי ששום דבר פנימי - מינוי מורים וספרי לימוד - לא ייעשה בלי ידיעתו. כמו כן יש לסלק את חוב המוסד שרובץ על אדם אחד.

כרך ב', אגרת תרנד הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי · ח' שבט תרע"ד – יפו

הבהרה: הרב קוק מעולם לא חשב לייסד בעצמו בתי ספר עם לימודי חול, נגד גדרי הרבנים הראשונים, וגם לא ייעץ לאב שאפשר להשפיע עליו להוציא את בנו מלימוד התורה הטהור. אבל אין להזכיר חרמות לאנוסים שמבקשים להציל את ילדיהם מבתי ספר כופרים, ואם מבקשים ממנו לפקח, חייב הרב קוק לסייע בהצלה. הרב קוק חושש שהסגנון יפגע גם בתלמודי התורה כמו 'נצח ישראל'. 'להילחם על הרע והחטא ולא על רעים וחוטאים', כי 'אולי יש בעומק החושך גרגירי אורה'. יש לשפר את המוסדות שלנו, ולא להתמקד בשלילה.

כרך ב', אגרת תרנה א' מי ליפשיץ · ח' שבט תרע"ד – יפו

השקפת ליפשיץ על דמותו העתידה של 'תחכמוני' קרובה לשל הרב קוק. העסקנים לא צריכים להיות 'בהולים על המדעים החומריים', שיש להם 'אפוטרופסים הרבה', ויש לבסס תורה וחכמת ישראל. הרב קוק מייעץ לו לכתוב לוועד.

כרך ב', אגרת תרעא הרב יצחק ירוחם דיסקין · י"ב אדר תרע"ד – יפו

תודה מאוחרת על דברי הנחמה בזמן המהומה על 'תחכמוני'. אף שהרב דיסקין לא הגן על המוסד עצמו, שבעיני הרב קוק זה 'עיקר העיקרים', חסדו לא יישכח. רק בשיתוף כוחות, 'כינוס לצדיקים' ועין טובה על כל מי שמחזק את הדת, נצליח.

כרך ב', אגרת תרעד הרב זאב יעבץ · כ"ב אדר תרע"ד – יפו

על 'תחכמוני': המייסדים ייכנסו לוועד המקומי, אבל חובם חייב להיות מסודר. ליפשיץ ת"ח, אבל אולי עדיף מנהלת של מורים. אין להתחבר ל'מרכז המורים', הנושא את 'האליליות המודרנית'; יש לקבל מהם את הטוב, אבל לא להתחבר. התורה עיקר, ובמדעים יש להקדים את חכמת ישראל. המגמות: מסחר, הוראה ורבנות, ולא חקלאות, שיש בה עודף מומחים. בישיבתו הרב קוק מעביר שני שיעורי אמונה ושלושה בעומק הלכה.

כרך ב', אגרת תרעו הרב זאב יעבץ · כ"ה אדר תרע"ד – יפו

שתי הצעות ל'תחכמוני': להעלות את שכר המורים, ובמיוחד של הרב ראובן, מורה התלמוד, שמצבו הדחוק הוא 'עלבון למוסדנו'; ולהקים מחלקה מיוחדת לבני הורים שרוצים בנים ת"ח, מנומסים, בריאים, עם שפה אירופית אחת וחשבון, בלי שאר לימודי החול.

כרך ב', אגרת תרפד בנו, הרב צבי יהודה · ראש חודש אייר תרע"ד – יפו

הרב קוק שמח בחוברת הגרמנית של הצעירים: אם יחבקו את כל היסודות על בסיס הקודש, יש תקווה רבה. לישיבתו נוספו כוחות טובים, והתחילו ללמוד.

כרך ב', אגרת נוספות ו תקנות תלמוד התורה ברחובות · כ"ב מנחם אב תרע"א – רחובות

ההנהגה הפנימית בידי המנהל, והחיצונית בידי הגבאים. התוכנית נכתבת על ידי המנהל ומאושרת על ידי הגבאים, ובמחלוקת מכריע הרב. אזהרות למלמד ניתנות בכתב, ובענייני איכות הלימוד דרך המנהל. קבלת מלמד וסילוקו בהסכמת שניהם.

כרך ב', אגרת נוספות ז קול קורא לטובת 'תחכמוני' · ג' תשרי תרע"א – יפו

גדולי אשכנז מחזיקים ב'תחכמוני', שמטרתו חינוך ביראת ה' יחד עם מדעים לחיים המעשיים. הרב קוק קורא לתמוך בשליח, יעקב יואל ברוין.

כרך ב', אגרת נוספות ח קול קורא של מייסדי 'תחכמוני' · (יפו)

שומרי התורה אינם שמים לב לצורכי החיים החדשים, והתחייה הלאומית 'צובעת דגל נכרי בצבע עברי'. שתי הדרכים לא יובילו למטרה. החינוך יכלול את כל צורכי החיים כבסיס לתורה, בדרך הרש"ר הירש ובהתאמה לארץ. המייסדים מבקשים תמיכה חומרית.

כרך ג', אגרת תתטז בנו, הרב צבי יהודה · ג' ניסן תרע"ז – לונדון

הרב קוק דרש בתלמוד תורה ביידיש, ולבקשת ראש המורים גם בעברית – 'פעם ראשונה בגלות', וזה היה 'משיב נפש'. החדשות ממהפכת רוסיה הן 'ניצוץ אור' מתוך 'ההריסה העולמית', ומקווים שהחירות החיצונית תהיה הכנה לחירות פנימית.

כרך ג', אגרת תתצ הרב מאיר צבי יונג, לונדון · ז' מנחם אב תרע"ח – הרוגייט

הבריאות מעכבת אותו. עניין 'המזרחי' אינו נוגע להם; רבים שאינם רוצים להתאגד עם הציונות ייכנסו לאגודה, וממילא יתרומם גם 'המזרחי'. התקבל מברק מתלמודי התורה במושבות, שהוצאתם 260 לירה לחודש; הרב הרץ כבר שלח 400, ויש לזרזו שוב, אחרת המורים 'פורקי העול' ימשכו את הילדים. הרב קוק מציע לקבוע את ערב ר"ח אלול ליום תענית ותשובה.

כרך ג', אגרת תתק בנו, הרב צבי יהודה · יום טוב גדול, ט"ו מנחם אב תרע"ח – הרוגייט

הם בהרוגייט כשלושה שבועות, והעבודה מתעכבת, אבל התנועה כבר 'על מסילתה'. כדאי לתרגם את החוברות ואת הקול הקורא לשפות כל מדינה. עכשיו צריך להתחיל בצעדים מעשיים: לתמוך באופן עצמאי במוסדות הקודש בארץ, כלומר בתלמודי התורה במושבות וביפו, ב'תחכמוני' ובישיבות ירושלים. ד"ר לוין עומד בראש 'נצח ישראל'; נשלחו לו 400 לירה, והוא מבקש 1000. 'אנו באים להוסיף לעמנו את אמצו העיקרי, בתתנו להתנועה הלאומית צביון של קודש', ואת התנועה הזאת צריכים להוביל אלה שעומדים על הקודש. הצעת הרצי"ה לשבת בציריך לשם עבודת הדגל מתקבלת.

כרך ג', אגרת תתקב בנו, הרב צבי יהודה · אור ליום ב' דראש חודש אלול תרע"ח – הרוגייט

בזמן שהותו בהרוגייט העבודה כמעט לא התקדמה, אבל הרב ד"ר יונג דרש בכמה בתי כנסת, ונשלח מכתב חוזר בחתימת שניהם למנהלי בתי הכנסת בלונדון. הרעיון ללשכה בציריך נכון. מלבד ייסוד ההסתדרות יש לחזק את תלמודי התורה במושבות ואת בית המדרש למורים ולמורות שהחל ד"ר אויערבאך. היחס ל'אגודת ישראל' דומה ליחס בין 'כל ישראל חברים' לציונות, אלא שהם מקווים להתאחדות. יש להסביר לתמהים על עיכובו בחוץ לארץ שהרב קוק מחכה לרגע שיוכל לשוב, ובינתיים עליו לפעול לטובת הארץ. הרב קוק עומד להוציא קול קורא בחתימת רבנים, וראוי לתרגם הכול ללעז.

כרך ג', אגרת תתקל הרב זאב יעבץ · י"ד טבת תרע"ט

ברכת אריכות ימים. החינוך הוא הפינה היסודית לבניין העתיד, אבל החינוך צריך סביבה חומרית ורוחנית שתסייע לו, ולכן נחוצה התחזקות כוללת של התנועה הירושלמית, שתזרוק 'נשמה אדירה' בתוך התנועה הלאומית. הממשלה הבריטית בארץ כבר מכירה ששני זרמים פועלים בבנייה: זרם של חול (הפועלים והמורים המודרניים) וזרם של קודש. הנציב האנגלי, בביקורו אצל זקני הרבנים, הביע אהדה לחלק המקדש את חייו בתורה. כל מהלך החול של התנועה הלאומית הוא 'רק פרוזדור' לטרקלין של תחיית קודש.

כרך ד', אגרת איח המרכז הציוני בלונדון · ג' ניסן תר"פ

בשבת ראש חודש ניסן עברו בליל שבת ברחובות ירושלים הצפופים צופים ותלמידי הגימנסיה מיפו עם מוריהם, בפנסים חשמליים ובהקמת אוהלים - 'חילול שבת גס ומרגיז'. הציבור התפלץ, הייתה הפגנה סוערת. הרב קוק קורא למרכז הציוני להזהיר את המוסדות שיתייחסו לקדשי העם 'באותו היחס הראוי לעם המתעורר לתחיה'.

כרך ד', אגרת איט מנחם אוסישקין, ראש ועד הצירים · (ניסן תר"פ)

על חילול השבת הפומבי של הצופים, הצופות ותלמידי הגימנסיה היפואית. מ'המכבי' אין לו תקווה, כי ישיבו שהם נלחמים 'מלחמת החופש', אבל זה כבר 'אנרכיה ציבורית'. הרב קוק מבקש שאוסישקין ישפיע 'רוח של אחריות ציבורית' על הצעירים.

כרך ד', אגרת אכ החלטות אסיפת המחאה בישיבת מאה שערים · (ניסן תר"פ) - ירושלים

באסיפה של אלפים בשבת ראש חודש ניסן: מחאה על חילול השבת של הצופים ותלמידי הגימנסיה; מחאה נגד קביעת אסיפות, טיולים וספורט בשבת, בעיקר של המכבי והצופים; הכרה ב'ריקנות של החינוך המודרני'; ותעמולה קבועה להגנה על חיי הציבור.

כרך ד', אגרת אלד בנו, הרב צבי יהודה · י"ז אייר תר"פ - ירושלים

בשבועות יחליטו על מצבו של הרצי"ה. עבודתו בירושלים חסרה, ובלעדיו אין לחשוב על הוצאת עיתון, אבל אין להסיח דעת מבניין ביתו, שתלוי במצב חומרי, ולכן אין כעת דבר מתאים יותר מהמשרה בפתח תקוה. עליו להסתגל לה: בהסברה, בבירור השיעור ובפיקוח על התלמידים, ולהיכנס 'בעובי הקורה של החינוך הצעיר'. גם בעתיד ימשוך אליו צעירים בעלי כשרון.

כרך ד', אגרת אלט הנהלת בית הספר החקלאי מקוה ישראל · סיון תר"פ

נמסר לו שצעירים העובדים בחווה מחללים שבת בחליבה ובהשקאה. 'הננו הולכים ונגשים אל גאולתנו' - האם נחלל דווקא עתה את השבת? הרב קוק מבקש מההנהלה לשמור על קדושת השבת.

כרך ד', אגרת אמב בנו, הרב צבי יהודה · ט"ז תמוז תר"פ - ירושלים

הטרדה רבה אבל יש בה 'גודל ועליצות פנימית': אחרי כל ההסתרות 'פקד ה' את עמו'. כשיבוא ד"ר לוין יסדרו את האסיפה בעניין הוועד. הצהרת 'תחכמוני' שחילוק הוועדים יזיק לחינוך עשתה רושם לא נעים.

כרך ד', אגרת אמג מ"ש ראאב ור' ש' שטמפפר, פתח תקוה · י"ט תמוז תר"פ

מאז ייסוד 'נצח ישראל' התעניין בו, וגם עכשיו הרב קוק רוצה לאחד את הכוחות הדואגים לחינוך הכשר. בתוספת: בייסוד תלמוד התורה התנה הרב הלוי שיהיה תחת השגחתו, והבטיח לקיים זאת.

כרך ד', אגרת אסד גיסו, הרב יוסף רבי, ואחותו · תשרי תרפ"א

בהלכה: על דברי התוספות בעניין 'בסים תבשילא דבני מערבא' (עירובין קד ב), והיתר מטעם 'אתם - אפילו שוגגין': לכל הדעות מדרבנן צריך יום טוב של בית דין, אלא שאין כאן איסור תורה ברור, ולכן אין למחות במקום צער לרבים. אולי כוונת התוספות כאסמכתא, ובדבר שאינו מפורש בתורה 'מוטב שיהיו שוגגין'. בתוספת: יש להוסיף שכר למורי תלמוד התורה לפי היוקר.

כרך ד', אגרת אסט הרב יהודה ליב לנדוי, רב יוהנסבורג · י' מרחשון תרפ"א

700 הלירות שנשלחו הצילו את 'נצח ישראל', יסוד החינוך הדתי במושבות, מקריסה, ונמסרו לד"ר לוין, שישלח חשבון מדויק. בלי זה אולי היה הכול נופל 'בידי השמאליים, הורסי יסוד הקודש'.

כרך ד', אגרת אקיג ועד המושבה רחובות · ד' אלול תרפ"א

הכנסות תלמוד התורה צריכות להיות מוקדשות רק לו, ויש צורך לשכור חדרים לילדי התימנים בשכונתם, ולכן יש להשכיר את בניין תלמוד התורה. הרב קוק מבקש את עזרת הוועד.

כרך ד', אגרת אקנד הרב זייוויץ (מפרש הירושלמי) · כ"ו טבת תרפ"ג

שבח לביאורו על הירושלמי, שחותר לפשט הישר; גם אחרי מפרשים גדולים יש מקום להגהות ולפירושים. בתוספת: יש לחזק גם את בית היתומים 'ציון', המחנך לתורה ויראה, כי לא כל בתי היתומים מתנהלים כראוי.

כרך ד', אגרת אקסז מר ישראל בלקינד, מנהל מוסד היתומים 'חפציבה' · כ"ג שבט תרפ"ג

לבקשת עסקנים בוורשה שטיפלו ביתומים מאוקראינה, הרב קוק רוצה למנות את הרב יוסף חיים אורנשטיין, השוחט בחדרה, לבקר מזמן לזמן ולפקח על חינוכם הדתי, ומבקש את הסכמתו.

כרך ד', אגרת ארה הסתדרות המורים · ג' שבט תרפ"ד - ירושלים

המנהג לטייל עם התלמידים בט"ו בשבט ולנטוע. השנה שנת שמיטה; ההיתר על ידי מכירה ניתן רק להחזיק את הקיים, לא לנטוע מטעים חדשים שאינם הכרחיים. לכן הטיול יהיה בלי נטיעות, 'זכר לשביעית', כדי שהצעירים יידעו ש'יש לנו... ארץ אחת שיש בה שנת שבתון'.

כרך ד', אגרת ארכג הנהלת הקרן הקיימת · כ"ג אדר ראשון תרפ"ד

הרב קוק מסכים למסירת אדמת 'חברת שומרי תורה' ברחובות לקרן הקיימת ב-12,000 פרנק, והכסף יופקד על שמו לטובת תלמוד התורה ברחובות.

כרך ד', אגרת ארעב ד"ר אדולפו בן הראש, יושב ראש קהילת ליסבון · י"ט טבת תרפ"ה

שמחה על האנוסים המתעוררים לשוב. ספק אם הריליף באמריקה יוכל לתמוך בסכומים גדולים בבית ספרם, אבל הרב קוק יכתוב להם וישלח את מכתבו.

כרך ד', אגרת ארצא מנהלי הסנטרל ריליף, ניו יורק · כ"ו שבט תרפ"ה

המוסדות והנצרכים במצב מדאיב, והתלונה 'מה הועילו לנו כל הטרחה' מצערת אותו. הרב קוק מבקש לשמור על התקציב החודשי. הרב קוק גם ממליץ על תמיכה בחינוך ילדי האנוסים בליסבון, ועל מוסד תורני עם אומנות של הרב כ"ץ מצ'רנוביץ.

כרך ד', אגרת אשכב הסתדרות 'המזרחי' העולמית · כ"ה ניסן תרפ"ה

ברכה להנחת אבן הפינה לבית ספר למלאכה וחקלאות של 'בית חלוצות מזרחי' בעמק הארזים ליד מוצא; אינו יכול להשתתף.